

THE BREAKING UP STAIRS

A model for intersectional social work with women victims of violence

GOLDINA SMIRTHWAITE & CARIN HOLMBERG

Keywords

Drug abuse, intersectionality, intimate partner violence, lesbian

Abstract

The Breaking Up Stairs (BUS) is a model for intersectional social work with women who live in abusive relations and in intersections between different power orders. BUS focuses on the different steps women encounter when leaving, or trying to leave, a violent relationship. This article develops and applies BUS to two groups of women, women living in lesbian relationships and women living with drug abuse. The analysis simultaneously shows the commonalities and similarities between women living in violent relationships and the specific difficulties and needs experienced by women positioned at different points of intersecting inequalities. The article focuses on the empirical and theoretical grounds for BUS. BUS is developed on the basis of empirical results from research on women's breaking up processes, the situations for battered women who are addicted to drugs and battered lesbian women. The theoretical grounds for BUS are intersectionality and a coherent understanding of violence. A coherent understanding of violence means - in line with a radical feminist view - that violence and domination are seen as important for constructions of masculinity, and not as something which should be isolated or ascribed only to specific subgroups of men. The article combines a radical feminist view and intersectionality. It discusses how increased difficulties for battered women living at the point of intersection between different oppressive structures can be made visible without being constructed as essentially different from the difficulties experienced by battered women in the majority population. In intersectional theory, demarcations to an additive assumption are common; it is regarded as highly problematic to simply add different kinds of oppression as layers onto each other. This article exemplifies how increased difficulties for marginalised subgroups of women can be illustrated in a way which visualises the increased level of difficulties - without applying the additive approach that intersectional theory initially criticised.

Mellan kvinnor på olika positioner inom samhällliga maktordningar finns såväl skillnader som likheter i svårigheterna med att bryta upp från en våldsrelation. Goldina Smirthwaite och Carin Holmberg utvecklar verktyget och modellen Uppbrottstrappan, och visar på betydelsen av en intersektionell analys som samtidigt behåller en radikalfeministisk förståelse av mäns våld mot kvinnor.

UPPBROTTSTRAPPAN

En modell för intersektionellt socialt arbete med våldsutsatta kvinnor

GOLDINA SMIRTHWAITE & CARIN HOLMBERG

Mäns våld mot kvinnor är numera ett gediget forskningsfält med många olika perspektiv. På den politiska dagordningen har frågan fått en delvis ny inriktning genom den borgerliga regeringens handlingsplan från 2007 (Skr 2007), vilken består av 56 åtgärder för att förbättra stödet till kvinnor och andra personer som utsätts för våld i nära relationer. Indirekt tycks regeringen med handlingsplanen öppna för ett intersektionellt förhållningssätt genom att lyfta vad som benämns som särskilt utsatta grupper. Där diskurser om likhet tidigare dominerat, verkar regeringen i och med handlingsplanen nu framhäva vikten av att diskutera skillnader mellan våldsutsatta. Detta sågs av många som en möjlighet att bryta det könsstrukturperspektivets dominans. Men Veronika Ekström (2012) visar i sin analys att talet om särskilt utsatta grupper inte görs utifrån en intersektionell medvetenhet utan: ”Det strukturella maktperspektivet kommer i skymundan och snarare handlar det om att fokuseringen på vissa individer/grupper gör dem ansvariga för sin egen underordning” (Ekström 2012: 65). Med andra ord tycks den politiska analysen vara tillbaka på ruta ett. De tolkningar av våldet som föregick den feministiska forskningen har återvänt.

I kontrast till ett individualiserande perspektiv ansluter vi oss till en radikalfeministisk tradition där mäns överordning över kvinnor inte tillskrivs särskilda subgrupper utan uppfattas som något som genomsyrar samhället och där våld ses som en bärande

del av mäns makt över kvinnor (Lundgren 1991, 2004). Vi menar samtidigt att detta inte utesluter ett intersektionellt perspektiv då våldsutsatta kvinnors livssituation struktureras av samverkan mellan olika maktordningar.

I artikeln belyser vi vad som utgör hinder i uppbrotsprocessen för två marginaliserade grupper: misshandlade kvinnor i missbruk och misshandlade kvinnor i lesbiska parrelationer. Det finns många olika typer av våldsutsatthet, men när vi i artikeln använder uttrycket våldsutsatta, syftar vi företrädesvis på kvinnor som utsatts/utsätts för våld av sin partner i nära relation. En central tanke med Uppbrottstrappan är att den visar *både* det som är gemensamt för flertalet kvinnor som utsätts för våld *och* de särskilda hinder som skapas när kvinnor underordnas i brytpunkter med andra maktordningar än kön. Modellen kan fungera som ett verktyg för att synliggöra specifika behov hos våldsutsatta kvinnor i olika grupper – samtidigt som den inte isolerar våldet till dessa grupper utan illustrerar en sammanhållen våldsförståelse där mäns våld och strukturella överordning ses som gemensam nämnare oavsett exempelvis kultur eller samhällsklass.

Modellen Uppbrottstrappan är inte tidigare publicerad. Den togs ursprungligen fram av Smirthwaite som ett pedagogiskt redskap för att i föreläsningssammanhang presentera resultat från en studie som handlade om mäns våld mot missbrukande kvinnor och som genomfördes av Holmberg, Smirthwaite och Nilsson (2005). Syftet med Uppbrottstrappan var att på ett pedagogiskt sätt sammanfatta likheter och skillnader i

situationen för våldsutsatta missbrukande respektive icke-missbrukande kvinnor, att både visa den gemensamma grunden i kvinnors underordning, och de specifika svårigheter och behov som tillkommer då det föreligger allvarligt missbruk. Därefter har Uppbrottstrappan utvecklats vidare av Holmberg, som anpassat den till kvinnor som utsätts för våld i lesbiska parrelationer. Grundmodellen, en trappa som visar både det gemensamma och det särskiljande för olika grupper av våldsutsatta kvinnor, har även använts i föreläsningar om situationen för våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning. Uppbrottstrappan är alltså en modell som kan anpassas och användas för att på ett pedagogiskt sätt visa skillnader och likheter i situationen för majoriteten av våldsutsatta kvinnor, och för kvinnor som missgynnas i skärningspunkten mellan flera olika maktordningar.

I artikeln presenterar vi två varianter av Uppbrottstrappan, en variant för våldsutsatta kvinnor i missbruk och en variant för kvinnor som utsätts för våld i lesbiska parrelationer. Även om de båda varianterna skiljer sig åt då det gäller olika steg i trappan, har de grundidén gemensam: de visar uppbrotsprocessen för kvinnor så som den beskrivs i tidigare forskning (Lundgren 1991; Holmberg och Enander 2004) och dessutom uppbrotsprocessen för subgrupper av kvinnor, vars uppbrotsprocesser inte tidigare varit särskilt synliggjorda inom våldsforskning gällande svenska förhållanden. Vi redovisar alltså två olika varianter av Uppbrottstrappan, och dessa olika varianter grundar sig i sin tur på olika material, som samlats in inom ramen för

olika studier och med olika metoder. Den empiri som ligger till grund för respektive variant av Uppbrottstrappan redogör vi för i samband med att respektive variant presenteras.

Artikels disposition

Vår förståelse av våld i nära relationer vilar dels på ett strukturellt könsmaktsperspektiv (Steen 2003), dels på intersektionalitet. Intersektionalitet och könsmaktsperspektiv behandlas nedan. Därefter följer ett avsnitt som handlar om Uppbrottstrappan för kvinnor i missbruk, vilket beskriver metod och material som ligger till grund för denna variant av modellen. Efter det följer ett avsnitt om Uppbrottstrappan för lesbiska, vilket beskriver metod och material som denna variant av Uppbrottstrappan grundar sig på. Artikeln avslutas med en diskussion om själva modellen i relation till intersektionell teori, samt om dess potential för överförbarhet.

Intersektionalitet

Intersektionalitet handlar enkelt uttryckt om skärningspunkten mellan olika maktordningar. Ursprungligen myntades begreppet för att beskriva situationen för afroamerikanska kvinnor vars diskriminering varken kunde fångas inom ramen för diskriminering av vita kvinnor eller för diskriminering av svarta män (Crenshaw 1989). I Sverige har begreppet varit på den akademiska dagordningen sedan mitten av 1990-talet. Nina Lykke (2003, 2005) samt Paulina de los Reyes, Irene Molina och Diana Mulinari (de Los Reyes et al 2003; de los Reyes och Mulinari, 2005) har

lyft fram intersektionalitet som ett centralt begrepp, även om de inte är helt överens om dess implikationer. Under 2000-talet diskuterades begreppet såväl internationellt (McCall 2005; Sokoloff och Dupont 2005; Hancock 2007; Nash 2008; Lykke 2010; Mehrotra 2010) som i Sverige, inte minst i denna tidskrift (Lykke 2003, 2005; de los Reyes et al 2003; Carbin and Tornhill 2004; Yuval-Davis 2005). Inledningsvis fokuserades ras, kön och klass och frågan har väckts om vilka ytterligare ordningar som borde ingå i analysen (Butler 1990). Olika forskare har föreslagit exempelvis sexualitet, kolonialism, migration och funktionalitet (Mehrotra 2010), religion (Appelros 2005), ålder (Krekula et al 2005) samt urban/rural (Sandberg 2013). Det finns exempel på forskare och debattörer som vill utvidga den intersektionella analysen till att även omfatta förtrycket av djur (Lykke 2010; Lahti 2014). Tina Mattsson (2014) diskuterar hur intersektionalitet kan användas som ett viktigt redskap i det sociala arbetet med syfte att synliggöra maktrelationer och medverka till kritisk reflektion.

I linje med internationell kritik av intersektionalitetsbegreppet menar Carbin och Tornhill (2004) att den nordamerikanska metaforen ”intersection” eller väggkorsning inte är särskilt upplysnande. En väggkorsning består av olika vägar (maktordningar) som var för sig leder fram till en mittpunkt. Det skapar en bild av att ”klass- ras- eller könsvägen” kan förstås var för sig och inte är sammantvinnade. Vi instämmer i kritiken och föreslår istället kalejdoskopet som metafor för intersektionalitet. I kalejdoskopet befinner sig och

lever subjekt hela tiden i olika maktordningars brytpunkter/skärningspunkter samtidigt som vägen dit inte är möjlig att särskilja, utan varje enskild bild är ett sammanhållet helt. Hur maktordningarna ska tolkas i just den skärningspunkt som utgör en enskild människas eller gruppens position bestäms vid varje enskild analys eftersom kalejdoskopet vid varje vridning ändrar bild och därmed också skärningspunkt och analysfokus.

Vi finner också begreppet intra-aktion fruktbart för att beskriva maktordningarnas samverkan. Begreppet har vi hämtat från Lykke (2010), som i sin tur hämtat det från den feministiska fysikern Karen Barad (2003). Barad beskriver *interaktion* som ett möte mellan två krockande biljardbollar, som oförändrade av mötet åker iväg åt varsitt håll. I kontrast till detta lanserar hon *intra-aktion*, som står för att entiteter som möts ömsesidigt omvandlar varandra vid mötet så att något kvalitativt annorlunda uppstår. Enligt Lykke kan detta förstås i analogi med hur olika maktordningar transformerar varandra då de möts. Även om maktordningarna flätas samman och transformerar varandra menar vi, i linje med Walby, Armstrong och Strid (2012) att det är möjligt att *analytiskt* urskilja *olika* maktstrukturer, exempelvis sexism, rasism och klassförtryck.

Könsmaktperspektiv

I den feministiska våldsforskningen har det könsmaktsstrukturella perspektivet varit dominerande (Steen 2003) och av maktordningar är det kön som stått i fokus. Två forskare som haft stor betydelse i den svenska kontexten för en förståelse av våldet

som just könsmaktsrelaterat menar vi är Eva Lundgren och Mona Eliasson (Lundgren 1991; Eliasson 1997; Lundgren et al 2001; Lundgren 2004). Att just könsmaktsordningen fokuserats kan förstås bland annat mot följande bakgrund. Så sent som i slutet av 1980-talet var det i huvudsak psykiatriker och andra inom medicinen som dominerade våldsforskningen. Våldet förklarades då som konsekvenser av intrapsykiska problem hos både kvinnor och män (Eliasson 1997). Ett av den feministiska våldsforskningens överordnade syften var att synliggöra att våldet inte enbart utfördes av "avvikande" män som exempelvis missbrukare, invandrare, kriminella, psykiskt sjuka eller arbetslösa, och inte heller berodde på att misshandlade kvinnor var psykiskt instabila och därför indirekt (enligt forskningen) ansvariga för det våld de utsattes för. För den feministiska forskningen var det viktigt att koppla våldet till könsmaktsstrukturer och synliggöra att det också pågick i "vanliga" familjer med en vuxen kvinna och en vuxen man i yrkesarbete. Eva Lundgren (1991, 2004) visade i sin forskning att våld är en hörnsten i konstruktioner av maskulinitet, att män som utövar våld inte går bortom normer för manlighet och att det inte är några särskilda egenskaper hos kvinnor som gör att de utsätts för våld. I exempelvis Lundgrens arbeten lyftes våldet från individnivå till strukturnivå.

Då vi genomförde de empiriska studier som resulterade i rapporten *Mäns våld mot missbrukande kvinnor* (Holmberg, Smirthwaite och Nilsson 2005) och som ligger till grund för Uppbrottstrappan för

missbrukande kvinnor, hade den feministiska våldsforskningen i Sverige huvudsakligen fokuserat könsmaktsordningen. Andra maktordningar hade inte teoretiserats i samma utsträckning (Steen 2003). När vi i artikeln skriver ”normgruppen/normkvinnan” syftar vi på gruppen kvinnor så som den framträder i den våldsforskning där exempelvis kvinnors etnicitet, funktionalitet, könsidentitet, sexuella självdefinition eller ålder inte stått i fokus, utan det är just kvinnors könsmässiga underordning som betonas (se exempelvis Lundgren 1991, 2004).

Utvecklingen av Uppbrottstrappan

De studier som ursprungligen ligger till grund för Uppbrottstrappan för missbrukande kvinnor är dels forskning om våldsutsatta kvinnors uppbrotsprocesser, dels studierna som resulterade i rapporten *Mäns våld mot missbrukande kvinnor* (Holmberg, Smirthwaite och Nilsson 2005). Uppbrottstrappan finns inte som modell i rapporten, utan utvecklades först efter att rapporten publicerats, och då som ett pedagogiskt redskap för att visuellt presentera studien i samband med föreläsningar. Däremot finns den empiri som Uppbrottstrappan bygger på gällande situationen för våldsutsatta kvinnor i missbruk redovisad i detalj i rapporten *Mäns våld mot missbrukande kvinnor* (Holmberg, Smirthwaite och Nilsson 2005).

En ansats i såväl studien *Mäns våld mot missbrukande kvinnor* som i modellen Uppbrottstrappan var att synliggöra de specifika hinder som möter våldsutsatta missbrukande kvinnor i uppbrotsprocessen utan att framställa den könade våldssituationen som väsensskild från situationen för icke missbrukande våldsutsatta kvinnor. I den här artikeln vidareutvecklar vi Uppbrottstrappan genom att använda oss av en bredare intersektionell analys och peka på hinder även i våldsutsatta lesbiska kvinnors uppbrotsprocesser. Valet av lesbiska kvinnor sker mot bakgrund av de projekt och studier som Carin Holmberg deltagit i och/eller varit projektledare för, och som redovisas i samband med att Uppbrottstrappan för lesbiska beskrivs.

Sammanfattningsvis har alltså utvecklingen av Uppbrottstrappan gått till på följande sätt: Först intervjuades våldsutsatta kvinnor i missbruk, och deras situation jämfördes med situationen för andra våldsutsatta kvinnor så som den beskrivits i tidigare forskning (till exempel Eliasson 1997; Lundgren 2004; Holmberg och Enander 2004). Likheter och skillnader i situationen för våldsutsatta kvinnor i missbruk och andra våldsutsatta kvinnor identifierades och analyserades. Utifrån den analysen gjordes en illustration i form av en trappa, där olika typer av hinder som våldsutsatta kvinnor möter i uppbrotsprocessen lades in, en typ av hinder för varje trappsteg. I botten av varje trappsteg lades fenomen som kan betraktas som mer generella hinder i våldsutsatta kvinnors uppbrotsprocesser. Därefter ritades en förhöjning av varje trappsteg, och i förhöjningen av varje trappsteg

skrevs de specifika svårigheter in som möter kvinnor i missbruk. Detta för att visa att situationen för våldsutsatta kvinnor, oavsett om kvinnorna befinner sig i missbruk eller inte, har gemensamma nämnare i de hinder de möter, men att hindren kan ta sig specifika uttryck och vara svårare att övervinna när det föreligger missbruk. Senare genomfördes motsvarande process angående kvinnor som utsatts för våld i lesbiska relationer.

Efter denna metod- och bakgrundsbeskrivning går vi nu över till att redovisa Uppbrottstrappan, först som den gestaltar sig för våldsutsatta kvinnor i missbruk, därefter för våldsutsatta kvinnor i lesbiska parrelationer.

Uppbrottstrappan för våldsutsatta kvinnor i missbruk

När vi i artikeln använder oss av uttryck som ”missbrukande kvinnor” och ”kvinnor i missbruk” syftar vi på den grupp kvinnor som vi har egen empiri om. Kännetecknande för den är social marginalisering, missbruksidentitet och umgänge med andra missbrukare. De hinder vi beskriver för den gruppen kan inte utan vidare generaliseras till att gälla andra, mindre socialt utslagna kvinnor med missbruksproblem.

Vår empiri bygger på enkäter och djupintervjuer. Det är framför allt kvinnornas berättelser i intervjudelen av rapporten som utgör grund för utvecklandet av Uppbrottstrappan, men många av de erfarenheter kvinnorna beskriver ligger i linje med resultat från såväl enkätstudien som finns i samma rapport (Holmberg, Smirthwaite och Nilsson 2005) som med andra studier av missbrukande kvinnors situation i Sverige (Nyrén 1995; Lander 2003; Jarnling 2004).

I intervjustudien intervjuade Smirthwaite 14 kvinnor i åldrarna 25-64 år. Tolv av kvinnorna missbrukade eller hade missbrukat narkotika, huvudsakligen heroin eller amfetamin, medan två främst missbrukade eller hade missbrukat alkohol. Majoriteten av kvinnorna hade även missbrukat cannabis och narkotikaklassade läkemedel. Tolv av kvinnorna hade varit utsatta för sexualiserat våld/fysisk misshandel av en eller flera män, medan två hade utsatts för psykisk misshandel och isolering av varsin mycket kontrollerande manlig partner. Åtta av kvinnorna hade barn och flertalet av barnen var eller hade varit föremål för Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) eller omplacerade på annat sätt. Bara någon enstaka kvinna hade fullföljt gymnasiet och en del avslutade aldrig grundskolan. Många hade inte arbetat i traditionell mening utan uppburit socialbidrag. En del hade erfarenheter från sexindustrin och flera av kvinnorna hade delvis varit försörjda av sina (kriminella) makar/stadigvarande manliga partners. Elva av kvinnorna var själva dömda för ett eller flera olika brott och flera av kvinnorna hade också suttit i fängelse samt varit föremål för Lagen om vård av missbrukare (LVM).

Kvinnorna bodde eller uppehöll sig i Stockholm, Göteborg eller Malmö och hittades via härbärgen för hemlösa, behandlingshem för missbrukare, socialsekreterare samt via den så kallade snöbollsmetoden, det vill säga intervjupersonerna introducerade väninnor med liknande erfarenheter. Intervjuerna varade mellan fyrtio minuter och tre timmar. De spelades in, transkriberades och analyserades bland annat utifrån frågeställningar om vad som förenar respektive skiljer situationen för våldsutsatta kvinnor i missbruk från andra våldsutsatta kvinnors situation. De olika steg gällande Uppbrottstrappan för missbrukande kvinnor som presenteras i föreliggande artikel bygger på resultatet av analyserna som gjordes i samband med *Mäns våld mot missbrukande kvinnor* (Holmberg, Smirthwaite och Nilsson 2005).

Kontextualisering i förhållande till maktordningar och missgynnande

För att förankra analysen på strukturell nivå synliggör vi de maktordningar där kvinnorna underordnas och vars skärningspunkt de lever i och missgynnas i. I det här fallet handlar det främst om maktordningar relaterade till kön och klass. På ett strukturellt plan missgynnas kvinnor generellt av könsmaktsordningen, oavsett om de missbrukar eller inte. Missbrukande våldsutsatta kvinnors situation bör förstås bland annat ur ett könsmaktperspektiv, inte minst därför att även om missbruksmiljöer är subkulturer med delvis andra normer än samhället i övrigt, är könsdiskurser och normer relevanta också i denna kontext (Holmberg 2000). För de

intervjuade kvinnorna korsades underordning i könsmaktsstrukturen med en klassmässig underordning, då samtliga befann sig i en klassmässigt missgynnad position.

Missbrukande våldsutsatta kvinnors situation bör förstås bland annat ur ett könsmaktperspektiv.

Ett par av kvinnorna kom ursprungligen från övre medelklassmiljö, men hade med tilltagande missbruk förlorat sina klassprivilegier, och var eller hade varit hemlösa, arbetslösa samt utan inkomst från samhällsliga ersättningssystem. Andra var födda in i socialt marginaliserade missbruksmiljöer och därmed i en klassmässigt underordnad position redan från livets start.

Missbruk omnämns vanligtvis inte i samband med det intersektionella spektrumet. Vi menar att kvinnor i missbruk befinner sig i en särskild utsatthet och i en distinkt form av strukturell underordning, där maktordningar kopplade till kön och klass korsas med det missgynnande som är relaterat till den samhällsliga synen på socialt utslagna missbrukare. Samhället missgynnar missbrukande våldsutsatta kvinnor gällande deras möjligheter att få adekvat hjälp, exempelvis beträffande sjukvård och stöd för att bearbeta och ta sig ur våldsrelationen. Vidare är missbrukande kvinnor i en missgynnad position genom att de utsätts för våld i långt större utsträckning än normgruppen. De utsätts inte bara för våld i nära relationer, utan även för andra typer av våld, exempelvis våld

från behandlingspersonal, polis, andra missbrukare och av så kallade vanliga män på allmän plats (Holmberg, Smirthwaite och Nilsson 2005; Birath et al 2013).

Trappsteget normalisering

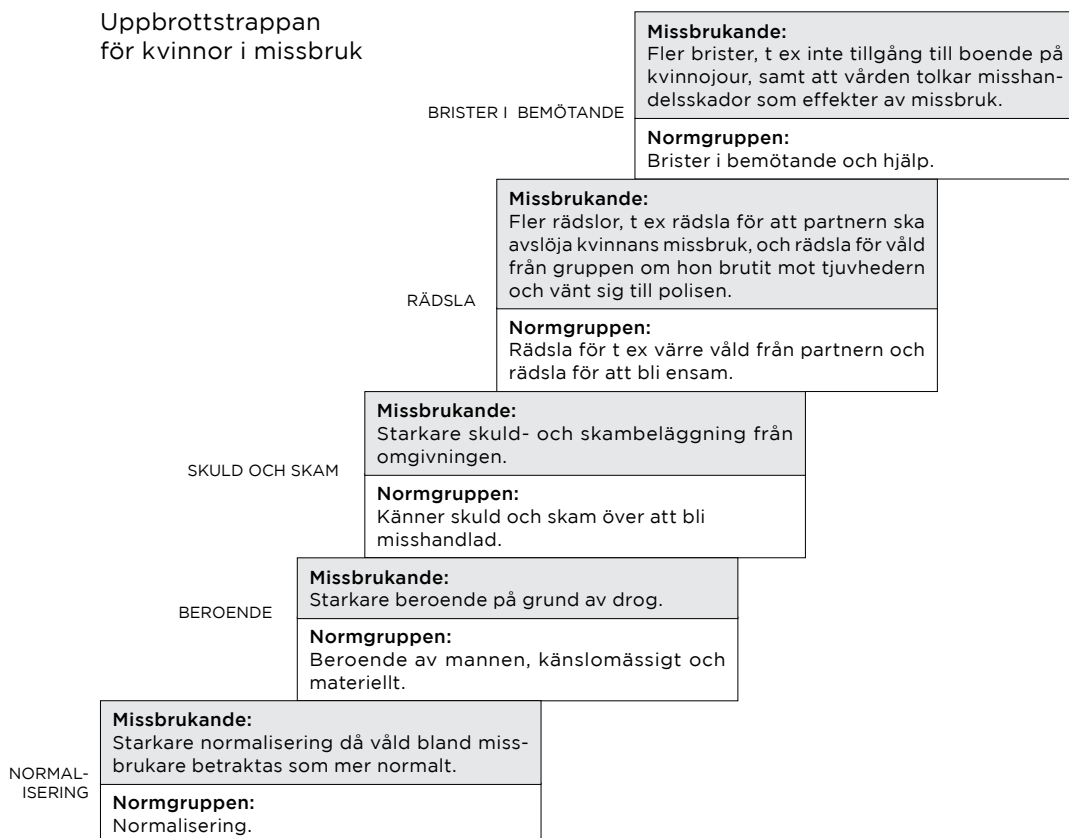
Lundgren har beskrivit normaliseringsprocessen, som kortfattat innebär en process där gränserna för vad som ses som rimligt förskjuts, och där våldet till slut kommer att uppfattas som normalt, både av den som misshandlar och den som blir misshandlad (Lundgren 1991). Normalisering av våldet sker oavsett om det förekommer missbruk eller inte. Det som förstärker normaliseringsprocessen för kvinnor i missbruk är att såväl andra missbrukare som det omgivande samhället i stor utsträckning tycks betrakta våld som ett normalt inslag i missbruksvärlden. En kan säga att det finns en uppenbar risk för att mäns våld mot kvinnor i missbruk osynliggörs av diskursen om missbruksmiljöer som allmänt våldsamma. Det är alltså inte enbart kvinnan själv som normaliserar våldet utan även samhället i stort. Det leder i sin tur till att våldet sällan definieras i termer av att utgöra kvinnofridsbrott utan istället tolkas som en del i en allmänt våldsam kontext. Vi menar att detta leder till att den misshandlade kvinnan själv får svårt att betrakta våldet som just kvinnomisshandel vilket i sin tur försvårar uppbrottsprocessen ytterligare.

Trappsteget beroende

Gemensamt för många misshandlade kvinnor är att de på olika sätt är beroende av mannen, exempelvis känslomässigt, ekonomiskt och materiellt (Holmberg och Enander 2004). En viktig skillnad mellan missbrukande kvinnors och andra kvinnors situation är det rent fysiska beroendet av någon form av drog. Även om icke-missbrukande kvinnor också står i beroendeförhållande till män kan denna skillnad spela en stor roll för den missbrukande kvinnans försämrade förutsättningar att lämna misshandelsrelationen. Beroendet av drogen kan bli liktydigt med beroendet av mannen om det är han som tillhandahåller drogen, eller finansieringen av den (Holmberg 2000; Holmberg, Smirthwaite och Nilsson 2005).

Trappsteget skuld och skam

Gemensamt för våldsutsatta missbrukande och icke-missbrukande kvinnor är att de ofta skuldbelägger sig själva för mannens våld. Det understöds av samhälleliga diskurser som direkt eller indirekt förmedlar att kvinnor "låter sig" bli slagna eller "provocerar" fram mäns våld. Dessa diskurser är delar i en process där män inte ses som ansvariga för våldet och kvinnan fråntas rätten att vara ett brottsoffer. I förlängningen försvårar detta för misshandlade kvinnor att se att våldet de utsätts för är ett brott och inte ett relationsproblem som de helt felaktigt görs ansvariga för.

Uppbrottstrappan
för kvinnor i missbruk

Misshandlade kvinnor i allmänhet och misshandlade missbrukande kvinnor i synnerhet lever inte upp till samhälleliga föreställningar om "det ideala offret". Termen det ideala offret är hämtad från kriminologen Nils Christie (2001) som identifierat bland annat följande kriterier för att en person ska få status av offer: offret ska inte känna gärningsmannen och ska ha tillräckligt med inflytande för att kunna hävda sin "offerstatus". Vidare ska offret vara på en respektabel plats och involverad i en respektabel aktivitet.

De missbrukande kvinnorna som intervjuades i vår studie levde varken upp till bilden av det ideala offret eller samhälleliga föreställningar om hur en kvinna borde bete sig. Exempelvis hade en del av dem själva använt våld, och många av dem beskrev sig själva som provocerande. Vi menar att en del i missgynnandet av missbrukande, våldsutsatta kvinnor är ett slags *dubbelt* "skylla sig själv" - dels den skuld som läggs på missbrukare bland annat för att de missbrukar, vistas i missbruksmiljöer och antas ägna sig åt brottslig verksamhet,

dels det medansvar som tillskrivs kvinnor som utsätts för sexualiserat våld. Skuldbeläggningar kopplade till två grupper i utsatta positioner korsas och förstärker varandra i de våldsutsatta, missbrukande kvinnornas fall.

Misshandlade kvinnor i allmänhet och misshandlade missbrukande kvinnor i synnerhet lever inte upp till samhälleliga föreställningar om "det ideala offret".

Många kvinnor känner skam för att de är utsatta för våld och missbrukande kvinnor utgör inget undantag. I forskning sägs att dessa kvinnor känner skuld och skam för att de missbrukar (Nyrén 1995) men för kvinnorna i vår studie tycktes det snarare vara så att missbruket skapade känslor av gemenskap och igenkänning med andra i gruppen och inte skam, åtminstone inte inför andra missbrukare. Misshandeln däremot och den förnedrande behandling de utsatts för av mannen skapade skamkänslor både i relation till andra missbrukare samt till behandlare och annan myndighetspersonal.

Skam kan, för såväl missbrukande som icke missbrukande kvinnor, utgöra ett hinder för att söka hjälp eftersom en då riskerar att "avslöja" den skamliga hemligheten att en är slagen av den en älskar. Men också det faktum att omgivningen i hög grad skambelägger missbrukande kvinnor torde påverka deras benägenhet att be om stöd.

Sannolikt är trappsteget skuld och skam högre för missbrukande kvinnor än vad det är för icke-missbrukande kvinnor, då missbrukande kvinnor i ännu högre grad än andra skuld- och skambeläggs för sin livssituation.

Trappsteget rädsla

I en misshandelsrelation kan rädsla utgöra ett mycket starkt band som hindrar kvinnan att lämna mannen (Eliasson 1997; Holmberg och Enander 2004). Samtidigt kan rädslan bli än mer påtaglig för kvinnan efter separationen (Hydén 2000). I våra intervjuer uttryckte kvinnorna en stark rädsla för vad som skulle hända om de lämnade och/eller polisanmälde mannen. Många kvinnor berättade att mannen hotat att döda eller "märka" dem om de skulle lämna förhållandet. Relevant i sammanhanget är att flera av männen var dömda våldsbrottslingar.

Flera kvinnor talade om sin rädsla för att utsättas för våld inte bara från den misshandlande mannen om de skulle anmäla honom, utan även från andra missbrukare. De refererade till vad vi menar kan tolkas i termer av ett slags "tjuvheder" och som innebär att en inte anger andra oavsett om det gäller våld, drogaffärer eller andra brott (Lander 2003: 17). Att polisanmäla mannen riskerade att leda till (våldsamt) bestraffning, inte bara från mannen själv utan även från andra missbrukare för att kvinnan brutit mot gruppens oskrivna regler.

Ytterligare en dimension av rädsla för våld från gruppen som hinder för kvinnan att lämna och/eller polisanmäla mannen, är att mannen trots sin våldsamt mot kvinnan kan utgöra ett skydd mot andra män i

en för övrigt våldsamt miljö, och kvinnan kan vara rädd för vad hon kan komma att utsättas för utan detta skydd (Ek 2005).

En faktor som kunde hindra kvinnorna från att söka hjälp var rädsla för att de i kontakten med myndigheter på något sätt skulle råka ge ifrån sig information som kunde leda till att myndigheterna fick mer vetskap om deras vanor, missbruk eller kriminalitet. Att överhuvudtaget ge myndigheter mer inblick i livet än vad som var absolut nödvändigt upplevdes som hotfullt. Kvinnornas rädsla för att bli avslöjade kunde utnyttjas av männen i syfte att få kvinnorna att stanna kvar i relationen och avstå från att polisanmäla våldet. Männen kunde hota med att berätta vad de visste om kvinnornas missbruk för socialtjänsten eller polisen (Holmberg, Smirthwaite och Nilsson 2005). Detta ligger i linje med vad Lander skriver: "Kvinnor ska visa män tjuvheder, men omfattas vanligtvis inte av tjuvheder från mäns sida" (Lander 2003:17).

I en del fall hade de missbrukande kvinnorna nära anhöriga som också missbrukade och ägnade sig åt kriminell verksamhet, och där männen hade mycket god inblick. Även detta kunde de misshandlande männen hota med att berätta för polisen. Kvinnorna kunde vara oroliga för att om de lämnade eller anmälde männen, skulle det leda till att anhöriga hamnade i fängelse (Holmberg, Smirthwaite och Nilsson 2005).

En rädsla som är gemensam för såväl missbrukande som icke-missbrukande kvinnor är rädslan för att förlora vårdnaden om barn om våldet avslöjas. Den rädslan

hade en extra dimension för kvinnorna som inte bara levde med våld utan dessutom hade missbruk och kriminalitet som de försökte dölja. I flera fall hade kvinnorna redan förlorat vårdnaden om ett eller flera av sina barn.

Trappsteget brister i bemötandet

En viktig skillnad i villkor mellan missbrukande och icke-missbrukande kvinnor hänger samman med möjligheten att få adekvat hjälp från samhällets hjälpinstanser. Inte heller för kvinnor i normgruppen är hjälpen från samhällets sida tillräcklig, men missbrukande kvinnors situation är ännu mera utsatt. Kvinnojouren och kriscentrum har i regel inte kompetens när det gäller missbruk och erbjuder inte kvinnor i aktivt missbruk plats på de skyddade bostäderna (Jarnling 2004).

Oavsett om kvinnan är i missbruk eller inte, är det vanligt att sjukvården inte tolkar kvinnans symtom som orsakade av misshandel (Smirthwaite, Tengelin och Borrman 2014). Därutöver tillkommer för missbrukande kvinnor att de nonchaleras av sjukvården just på grund av sitt missbruk eller får sina symptom feltolkade som effekter av droger eller abstinens. Om det står i journalen att kvinnan missbrukar finns det exempel på att hon erbjuds avgiftning istället för adekvat vård för sina skador (Holmberg, Smirthwaite och Nilsson 2005).

Många kvinnor i vår studie hade erfarenhet av olika myndighetsinterventioner i sina liv och berättade att de behandlats på ett kränkande sätt av myndighetspersoner. Teoretiskt sett borde dock

myndighetsinterventioner kunna ge missbrukande kvinnor en fördel genom möjligheten att myndigheterna upptäcker våldet. Men på grund av sina egna och andras negativa erfarenheter var kvinnorna inte särskilt meddelsamma gentemot myndigheter och ofta inte benägna att ta emot (annat än ekonomisk) hjälp från socialförvaltningen. Polisen sågs många gånger som en fiende snarare än som en hjälpinstans (Holmberg, Smirthwaite och Nilsson 2005).

Utmärkande för våldsutsatta kvinnor i missbruk är att de riskerar att reduceras till sitt missbruk och i första hand uppfattas som missbrukare av såväl socialtjänsten som sjukvården. De erbjuds könsblandad missbruksbehandling men får sällan stöd för att de är våldsutsatta. Detta är en del i det missgynnande de utsätts för. Flera kvinnor i vår studie menade att det var svårare att bearbeta erfarenheter av våld med män närvarande i behandlingssituationen. I de fall kvinnorna erbjuds stöd för våldet kopplas det ofta ihop med krav på att de först ska uppvisa drogfrihet. Det finns enbart en handfull kvinno-separata jourverksamheter för kvinnor i aktivt missbruk i landet. Till skillnad från hjälpen till andra våldsutsatta villkoras i praktiken stödet till kvinnor i missbruk när de måste upphöra med missbruket för att få skyddat boende.

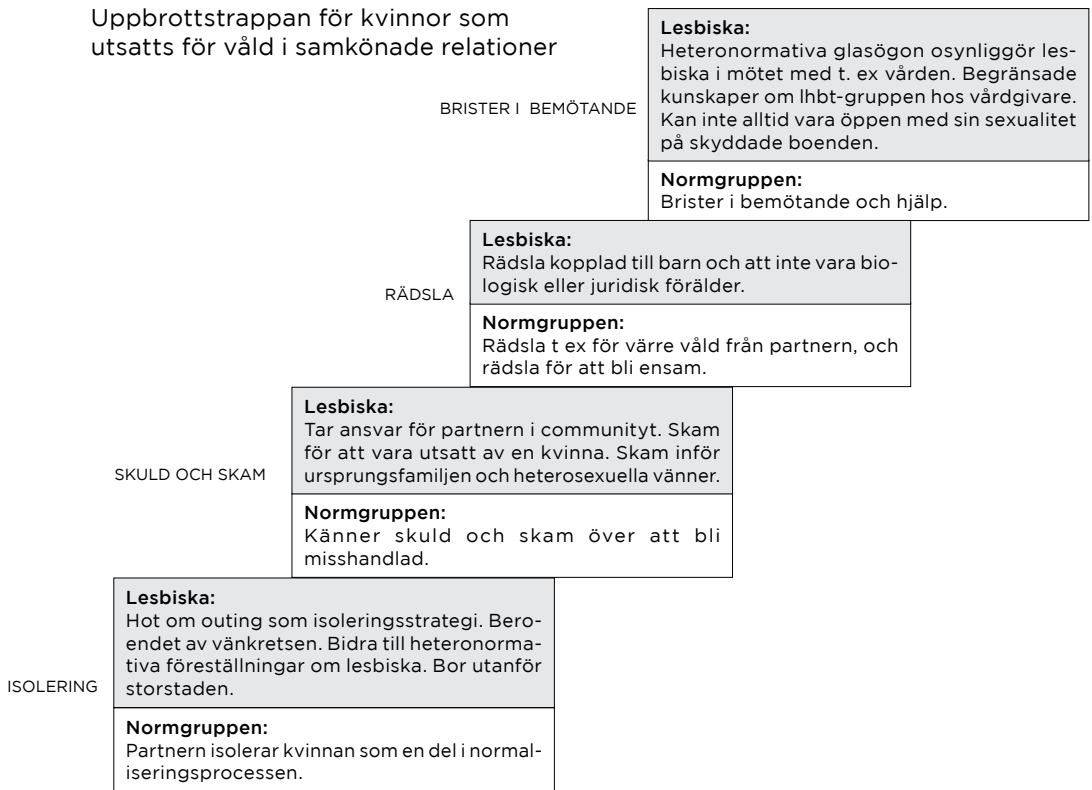
Vi menar att hjälpinstanserna borde utföra återkommande riskbedömningar, erbjuda könsseparerad behandling, anmäla mannen för (grov) kvinnofridskränkning samt garantera kvinnan en kvinnojourningsplats utan krav på

drogfrihet. Tyvärr är inget av detta en självklarhet idag.

Uppbrottstrappan för våldsutsatta lesbiska kvinnor

En central del av empirin för analysen om våld i lesbiska relationer är en enkätstudie om våld i samkönade parrelationer som gjordes av Holmberg, Stjernqvist och Sörensen (2006). Studien riktades till medlemmar i Riksförbundet för homosexuella, bisexuella och transpersoners rättigheter (RFSL). Närmare 5 000 enkäter skickades till RFSL:s medlemmar och det inkom drygt 2 000 svar. 44 procent av de drygt 2 000 respondenterna definierade sig som kvinnor och av dessa var 33 procent lesbiska och 9 procent bisexuella kvinnor. Förutom denna studie används empiri från LARS-projektet som Carin Holmberg deltagit i och som pågick 2009-2011. LARS-projektet verkade inom ramen för DAPHNE som i sin tur är ett EU-program med syfte att motverka våld. Samtliga deltagare från fem olika europeiska länder arbetade med våld i samkönade relationer, antingen kliniskt eller som forskare eller både och. Valet att inkludera empirin från LARS-projektet grundar sig på att projektets syfte var att synliggöra våld i lesbiska relationer. De delstudier och resultat studien ledde till sammanfattas i rapporten *Fighting abusive partnerships in LBT communities* (Ohms et al 2011). Slutligen bygger även analysen av Uppbrottstrappan för lesbiska på kunskap samlad genom Carin Holmbergs kliniska erfarenhet från arbetet som brottsofferstödare på RFSL:s brottsofferjour.

Uppbrottstrappan för kvinnor som utsatts för våld i samkönade relationer

Kontextualisering i förhållande till maktordningar

Kön påverkar till en del vilka uttryck våldet tar sig, som att en del lesbiska och bisexuella kvinnor har utsatts för våld i en tidigare heterosexuell relation medan bisexuella kvinnor kan vara utsatta för våld av en man i en nuvarande relation (Holmberg, Stjernqvist och Sörensen 2006). Ett mer generellt sätt att uttrycka betydelsen av könsstrukturer när det gäller våld i samkönade relationer är att: "Any differences in experiences reflect gender norms" (Donovan et al 2006: 22). Avseende klass och etnicitet visade det sig däremot att paren i studien, precis som många heterosexuella par, var relativt homogena (Holmberg, Stjernqvist och Sörensen 2006). Men självklart kan maktstrukturer relaterade till klass och rasifiering vara viktiga att beakta.

I den allmänna debatten har det diskuterats om konsekvensen av att det förekommer våld i samkönade parrelationer är att mäns våld mot kvinnor inte kan tolkas som uttryck för könsmaktsordningar. Särskilt gäller detta förekomsten

av våld i lesbiska relationer. Tanken är att om kvinnor utövar våld mot sin partner ogiltiggörs teorier om könsmakt. Vi menar att det är ett orimligt antagande, om inte annat så för att det vanligaste våldet just är könat. Men också för att könsstrukturer

Men lhbt-personer är könade och bär upp könsordningar och våldet bör således också tolkas i relation till samhällliga könsmaktstrukturer.

även har betydelse i samkönade förhållanden. Om strukturer av könsmakt enbart antas omfatta heterosexuella par med män som förövare och kvinnor som offer görs våld och makt könsessentiellt och kopplingar mellan kön och makt blir något som främst konstrueras i en heterosexuell relation. Men lhbt-personer är könade och bär upp könsordningar och våldet bör således också tolkas i relation till samhällliga könsmaktstrukturer. Däremot borde frågan om hur kön och makt konstrueras i samkönade relationer studeras vidare.

En tendens som fanns i materialet var att om det är en stor åldersskillnad i relationen är det oftare den äldre kvinnan som utövar våld mot den yngre varför åldersaxeln bör beaktas. Intressant att notera är att i relationer mellan homosexuella män var förhållandet det motsatta, en yngre man utsatte oftare en äldre man för våld (Holmberg, Stjernqvist och Sörensen 2006).

Strukturer av heteronormativitet och homofobi är också viktiga i contextualiseringen.

I Sverige var homosexualitet olagligt fram till 1944 och betraktades som en sjukdom fram till 1979. I dagens samhälle är homosexuella rent formellt likställda med heterosexuella, och diskriminering är förbjudet. Ändå finns normer som leder exempelvis till osynliggörande och diskriminering. Ett rimligt antagande är att graden av homofobi och heteronormativitet i samhällets (o-)uttalade syn på lhbt-personer kan påverka kvinnans syn på sin lesbiskhet i form av internaliserad homofobi vilket kan få konsekvenser i relationen.

Var i komma-ut-processen (Coleman 1982) kvinnan och partnern befinner sig kan vara viktigt att fråga. Om den våldsutsatta kvinnan är välintegrerad i sin lesbiska identitet till skillnad från partnern kan hon exempelvis avkrävas att leva dolt med isolering som följd. Om den våldsutsatta nyligen kommit ut kan hon istället avkrävas att vara mycket mer öppen än hon skulle vilja vara som en sorts kärleksförklaring. Självklart kan denna olikhet i komma-ut processen också ta sig andra uttryck men det handlar om att graden av öppenhet används som en del i maktutövningen.

Avslutningsvis kan det vara viktigt att ställa frågor om hatbrott. Hatbrott är en realitet som påverkar många lhbt-personer och därmed deras relationer. I en studie av Eva Tiby (2005) uppgav 579 lhbt-personer (N=2000) att de utsatts för hatbrott och närmare hälften av de utsatta definierade sig som lesbiska eller bisexuella kvinnor. Lesbiska och bisexuella kvinnor riskerar också att utsättas för sexuella trakasserier och andra sexuella övergrepp på grund av att de är kvinnor, samt för rasistiska hatbrott om

de är rasifierade. Det är således en grupp som är i flera riskzoner för våld och trauma och utsatthet kan påverka parrelationen.

I rapporten *Hon, Hen, Han* (2010) redovisar Ungdomsstyrelsen svar från 554 lhbtq- ungdomar i åldrarna 16-25 år. Var femte respondent svarar att de utsatts för fysiskt våld av en förälder, partner eller annan närstående vuxen. Andelen är dubbelt så stor som bland unga heterosexuella.

Trappsteget isolering

Istället för beroende som är en viktig aspekt för att förstå våld mot kvinnor i missbruk vill vi lyfta fram isolering som ett extra högt trappsteg. Bara det faktum att en lesbisk kvinna måste komma-ut när hon söker stöd på socialtjänsten, sjukvården och även på ideella jourer utan att vara säker på hur hon ska bli bemött kan skapa ett slags isolering och bidra till att hon inte söker stöd (Holmberg och Stjernqvist 2007). Isolering kan också upprätthållas av förövaren med hot om "outing". Outing innebär att någon berättar om en persons homosexualitet mot hennes vilja. Under detta hot kan den våldsutsatta känna sig tvingad ställa upp på saker hon inte vill eller stanna kvar i relationen trots att hon vill separera (Holmberg och Stjernqvist 2007: 53).

En annan form av isolering kan utgöras av den enkönade kontexten. Lesbiska par umgås vanligen med andra lesbiska par och andra lesbiska kvinnor eller är del i ett mindre community. I kretsen av vänner kan tidigare partners och nära vänner till båda kvinnorna ingå. Vännerna är ofta de viktigaste relationer en har och att då börja tala om våld eller be vännerna ta ställning

kan uppfattas som problematiskt (Holmberg och Stjernqvist 2007). Det finns även en tendens att våldet inte uppfattas som uttryck för en maktrelation utan snarare som psykiska problem hos den våldsutövande partnern eller som ett relationsproblem i största allmänhet. Ibland tolkas våld i parrelationer som ett heterosexuellt problem som inte angår lesbiska. Här kan en säga att det finns en risk att vännerna bidrar till kvinnans isolering genom att omtolka våldet eller inte agera (Gold, Fisher och Ohms 2011). Ytterligare en aspekt av isoleringen är att den våldsutsatta upplever att om hon talar om våldet bidrar hon till att stärka förutfattade meningar om lesbiska kvinnor som "maskulina" eller utmålar den lesbiska relationen som en dålig kopia av ett heterosexuellt förhållande och därmed återskapar och upprätthåller fördomar om lesbiska kvinnor (Gold, Fisher och Ohms 2011).

En annan form av isolering som framkom under det kliniska arbetet på brottsofferjouren är om kvinnan lever utanför storstaden, på landsbygden eller en mindre ort. Då kan isolering istället förstås som brist på nätverk av andra lesbiska och inte minst, brist på andra möjliga partners. Tanken på livslång ensamhet och att inte veta om hon någonsin kommer att träffa en ny partner kan få henne att stanna kvar i förhållandet. Här blir alltså begreppsparet urban/rural viktigt att konkretisera.

Trappsteget skuld och skam

Skuld känslor och ansvarstagande är ett högre trappsteg för våldsutsatta lesbiska och bisexuella kvinnor än för normgruppen och

det är den våldsutsatta kvinnans skuldkänslor och ansvarstagande gentemot partnern som är hindret. Det kan finnas en oro för att om partners våldshandlingar blir kända och vännerna tar ställning för den våldsutsatta gentemot partnern kan partnern komma att uteslutas ur vänskretsen och riskera att bli ensam. När en tillhör en minoritetsgrupp kan uteslutning ur gruppen vara liktydigt med social isolering (Gold, Fisher och Ohms 2011). Att vara observant på är den dubbelbindningssituation som föreligger just när det gäller vänners betydelse. Å ena sidan kan det uppstå problem om vänner inte tar ställning för den våldsutsatta. Å andra sidan kan den utsatta tänka sig en mängd problem som kommer att drabba partnern om våldet blir känt.

Våldsutsatta kvinnor generellt kan känna skam för att de blir misshandlade men här får skammen en extra dimension. Att berätta för släktingar och heterosexuella vänner att en är misshandlad av en annan kvinna är skamligt och den våldsutsatta riskerar att ifrågasättas av den hon berättar för. När hon berättar om våld kan det utmytna i frågor som: Varför slog du inte tillbaka? Det är väl aldrig ens fel när två träter? (Holmberg och Stjernqvist 2007). Det finns också en föreställning om att en kvinnas våld inte kan vara särskilt skadligt eller att sexuellt våld inte är möjligt vilket kan göra att omgivningen ser mindre allvarligt på misshandeln (Holmberg och Stjernqvist 2007; Gold, Fisher och Ohms 2011). Har den våldsutsatta dessutom nyligen kommit ut och detta är den första långa relationen eller om släkt och vänner visat oförståelse för att den våldsutsatta lever

lesbiskt blir skammen att berätta om våldet större (Holmberg och Stjernqvist 2007).

Trappsteget rädsla

När det gäller rädsla vill vi lyfta upp den specifika rädslan i förhållande till att förlora eventuella barn som kan se något annorlunda ut än för heterosexuella kvinnor. Detta avsnitt har sin grund i kliniskt arbete med stödsökande på RFSL:s brottsofferjour. Om barnet har föräldrar som lever i en polyrelation med exempelvis tre föräldrar, är det en förälder som inte har juridisk vårdnad om barnet. Om det är den utsatta kvinnan kan det givetvis få henne att stanna kvar längre i relationen då hon riskerar att förlora kontakten med barnet vid en separation.

En skillnad mellan heterosexuella och lesbiska par är att för gifta heterosexuella par finns faderskapspresumtion som innebär att staten utgår från att den gifte mannen också är barnets förälder. I lesbiska par måste den icke-biologiska mamman adoptera barnet eftersom staten inte utgår från att hon är förälder. Denna process kan den biologiska mamman förhålla om hon är den våldsutövande parten.

Om barnet i familjen är den ena kvinnans från en tidigare relation eller om hon inseminerat utomlands har den andra kvinnan inte några juridiska rättigheter till barnet med mindre än att hon adopterat det. Om den våldsutsatta kvinnan varken är biologisk förälder till barnet eller har adopterat det är hon inte vårdnadshavare, vilket medför att hon har begränsade möjligheter att skydda barnet genom att ta det med sig till en kvinnojour. Detta trots att barn som bevittnar våld anses vara brottsoffer. Även i dessa fall

kan kvinnan komma att stanna kvar längre i förhållandet än hon skulle gjort annars.

Trappsteget brister i bemötandet

Det finns endast ett fåtal studier om våld i samkönade relationer som berör svenska förhållanden och därför är det rimligt att anta att det råder ett kunskapsunderskott på myndigheter och inom vården gällande detta våld.

Det händer att förövaren följer med den våldsutsatta till sjukhuset men om vårdpersonalen tolkar situationen heteronormativt frågar de sig inte vem den medföljande kvinnan är och den våldsutsatta vågar kanske inte berätta. Studier har visat att lhbt-patienter är oroliga för att inte få adekvat vård om de är öppna med sin läggning (Röndahl 2010). Här handlar det ytterst om att de som arbetar inom vården och i andra människovårdande yrken bör försäkra sig om att de arbetar icke-heteronormativt och att de har ett inkluderande språk så att också lesbiska (och andra lhbt-personer) känner sig korrekt bemötta (Röndahl 2010). Att fokusera vårdgivare och andra myndighetspersoner i det här avseendet handlar om att vrida uppmärksamheten mot majoritetsgruppen och lägga ansvaret för ett fungerande bemötande på dem som innehar en maktposition.

Alla lesbiska känner sig inte bekväma på en kvinnojour varför det kan behövas andra former av skyddat boende. Att behöva komma-ut och att vara i en heterosexuell miljö när en redan är under stark press kan för några vara påfrestande. En lesbisk kvinna ska inte vara hänvisad till att bo i ett skyddat boende där hon inte känner sig trygg med att

vara öppen (Holmberg och Stjernqvist 2007).

På en del platser i landet finns verksamheter där stödet till den våldsutsatta inbegriper att förövaren, mannen, får stödsamtal. Den här typen av verksamhet finns idag inte i någon reguljär form för lesbiska förövare. Ett utvecklat stöd till de kvinnor som utövar våld skulle antagligen göra det lättare för den misshandlade kvinnan att be om hjälp.

Avslutande diskussion

Trappan som metafor

Vi talar i artikeln om uppbrottsprocess och uppbrottstrappa. Medan den förra antyder ett flöde, utgör trappan en stelnad form. Vi menar att vi har identifierat olika strukturella hinder som försvårar uppbrottsprocessen och som stödpersoner bör känna till. De trappsteg eller hinder vi identifierat uppkommer inte nödvändigtvis i en bestämd ordning, men vi menar att förtjänsten med en uppförlutande trappa som metafor är att den enkelt symboliserar det motstånd som kvinnor står inför när de ska lämna våldsrelationen. Grafiskt visar också trappan med sina olika steg att våldsutsatta kvinnor möter flera olika typer av hinder i uppbrottsprocessen, att dessa hinder har gemensamma nämnare men att varje hinder är mer svårforcerat för kvinnor i de särskilt utsatta positioner som vi studerat.

Trappan - addition eller intersektion?

För kvinnor som missgynnas i skärningspunkten mellan olika maktordningar har varje steg i Uppbrottstrappan gjorts högre, och tanken är att de högre trappstegen på ett pedagogiskt sätt ska synliggöra att svårigheterna är *ökade* för kvinnor i dessa

positioner, samtidigt som svårigheterna inte är väsensskilda från ”normkvinnans”, utan kan ingå i samma trappsteg.

I en bemärkelse kan trappan ses som additiv då den utgår från ”normkvinnans” svårigheter för att sedan göra trappstegen högre genom att addera ytterligare hindersdimensioner som våldsutsatta kvinnor bortom normen möter. Det finns många intersektionalitetsforskare som tar avstånd från ett additivt förhållningssätt. Istället för att den ena kategorin oförändrad adderas till den andra, är det vanligt att intersektionellt orienterade forskare betonar att kategorierna är sammantvinnade och transformerar varandra (Lykke 2003, 2005, 2010; Bauer 2014). Vi ser dock ingen motsättning mellan att å ena sidan använda trappsteg med ökad höjd som metafor för ökade konkreta svårigheter och att å andra sidan göra en intersektionell teoretisk analys. Vi knyter här an till Bauers diskussion om additivt grundantagande versus att använda additiv skala. Bauer menar att användandet av en additiv skala kan vara tillämpligt för att exempelvis redovisa förekomsten av hälsoproblem i olika subgrupper, men att det inte behöver förutsätta ett additivt grundantagande (Bauer 2014). Vi menar i analogi med detta att även om en använder en additiv skala eller en metafor med additiva aspekter, kan en fortfarande ha ett grundantagande där kategorierna inte ses som isolerade från varandra, utan istället som intragerande (Lykke 2010) och ömsesidigt transformerande.

Avvikelseförståelse kontra sammanhållen våldsförståelse

Feministisk forskning har synliggjort det problematiska i att förstå och placera mäns våld mot kvinnor som ett fenomen i avgränsade och specifika grupper. Ett sådant förhållningssätt har definierats som uttryck för en avvikelseförståelse av våld (SOU 2004:121). Våldet förstås inte som makthandlingar som ”vanliga” män utsätter ”vanliga” kvinnor för. Istället tillskrivs våldet exempelvis män som är psykiskt sjuka, rasifierade eller missbrukare medan våld i samkönade parrelationer utelämnats helt. När våld främst antas utspela sig i vad som ses som avvikande grupper riskerar både helhetsperspektivet på våld och maktanalysen att försvinna.

En kan fråga sig om vi bidragit till ett avvikelseperspektiv på våld när vi diskuterat situationerna för två specifika grupper av kvinnor. Vi menar att vi snarare gjort det motsatta genom att utgå från en intersektionell analys och en modell som synliggör de svårigheter som många kvinnor möter i samband med uppbrottsprocesser från våldsrelationer. Dessutom synliggörs hur inte minst samhälleliga maktrelationer ytterligare försvårar för kvinnor bortom normgruppen att få rätt hjälp. Därigenom understryks både det lika och det olika mellan normgruppen och kvinnor i särskilt utsatta positioner vilket leder till ett sammanhållet perspektiv på våld.

För vilka andra positioner kan Uppbrottstrappan användas?

Gemensamt för de våldsutsatta kvinnor vars situation vi beskrivit utifrån Uppbrottstrappan är att de är minoriteter och faller utanför en del gängse normer. De uppfyller inte heteronormen eller normen om att inte vara missbrukare. De har en utsatt position gentemot samhället i övrigt, och blir missgynnade av samhällets hjälpinstanser som saknar kunskaper om deras specifika situationer. De har ofta lågt förtroende för myndigheter och andra stödverksamheter. För båda grupperna gäller en sorts påtvingad och/eller internaliserad lojalitet med den minoritetsgrupp de tillhör och där förövaren finns.

Vi utgår från att det är fruktbart att anlägga ett intersektionellt perspektiv på situationen även för andra grupper av kvinnor som underordnas i intersektionen mellan olika maktordningar och som utsätts för våld i nära relationer. Grupper vi tänker på är exempelvis rasifierade kvinnor, kvinnor med funktionsnedsättning och transpersoner. En fråga är om det är fruktbart att använda just Uppbrottstrappan som utgångspunkt i det arbetet. Vi tror att en fördel med Uppbrottstrappan är att den synliggör positionsspecifika utsattheter utan att konstruera våldet minoriteter utsätts för som väsensskilt från mäns övriga våld mot kvinnor. Uppbrottstrappan har potential att visa att olika kontexter för mäns våld mot kvinnor är påverkade av en gemensam könsmaktstrukturell grund där män är överordnade kvinnor, att våldsrelationer har liknande mekanismer även om de finns i olika kontexter och att våldsutsatta kvinnor som underordnas

i intersektionen av flera sammanfallande maktordningar inte kan reduceras till normen, utan har särskilda utsattheter som samhällets hjälpinstanser bör ta hänsyn till för att ge ett adekvat stöd. Att Uppbrottstrappan synliggör såväl våld som drabbar normgruppen som kvinnor som underordnas i skärningspunkten mellan olika maktordningar kan medföra att synliggörandet av våldet blir mindre stigmatiserande än om det behandlats utan en sammanhållen könsmaktstrukturell våldsförståelse.

Vi tänker oss också att olika uppbrotts-trappor efter empiriska studier skulle kunna kombineras och jämföras med varandra för att beskriva hur svårigheterna kan se ut för personer som drabbas av flera former av missgynnanden eller underordnas i fler än två maktordningar. Exempelvis kan det uppstå intersektioner mellan könsmaktordningen, heteronormativitet/homofobi och missbrukares missgynnade position. Vad krävs exempelvis för särskilda insatser för lesbiska missbrukare om de utsätts för våld? På liknande sätt kan en fråga sig hur situationen ser ut för exempelvis våldsutsatta, lesbiska med funktionshinder eller för våldsutsatta rasifierade lesbiska i missbruk. Uppbrottstrappan är en enkel modell som ger stöd för att hålla flera bollar i luften samtidigt.

Det våld som heterosexuella män utsätts för i nära relationer är ännu ett relativt outforskat område. Vi utesluter inte att Uppbrottstrappan även kan användas för att förstå olika positioner bland våldsutsatta män, dock med den viktiga skillnaden att heterosexuella cismäns situation inte kännetecknas av en strukturell könsmissgynnning underordning.

Referenser

- Appelros, Erika (2005) "Religion och intersektionalitet", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (2-3): 69-80.
- Barad, Karen (2003) "Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter", *Signs: Journal of Women in Culture & Society* 28(3): 801-831.
- Bauer, Greta (2014) "Incorporating Intersectionality Theory Into Population Health Research Methodology: Challenges and the Potential to Advance Health Equity", *Social Science and Medicine Journal* (110): 10-17.
- Birath, Christina Scheffel, Beijer, Ulla, De Marinis, Valerie och af Klinteberg, Britt (2013) "Women with Substance Abuse Problems Exposed to Men's Violence - A Public Mental Health Challenge", *Journal of Addiction, Research and Therapy* 4(2): 1-7.
- Butler, Judith (1990) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Carbin, Maria och Tornhill, Sofie (2004) "Intersektionalitet - ett oanvändbart begrepp?" *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (3): 111-114.
- Christie, Nils (2001) "Det idealiska offret", Åkerström, Malin och Sahlin, Ingrid (red) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Coleman, Eli (1982) "Developmental Stages of the Coming Out Process", *Journal of Homosexuality* 8(2-3): 31-43.
- Crenshaw, Kimberlé (1989) "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics", *The University of Chicago Legal Forum* 140: 139-167.
- De Los Reyes, Paulina och Molina, Irene, Mulinari, Diana (2003) "Intersektionalitet som teoretisk ram vs mångfaldsperspektivets tomma retorik", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (3-4): 159-162.
- De Los Reyes, Paulina, Mulinari, Diana (2005) *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber förlag.
- Donovan, Catherine, Hester, Marianne, Holmes, Jonathan, McCarry, Melanie (2006) *Comparing Domestic Abuse in Same Sex and Heterosexual Relationship*. University of Sunderland och University of Bristol.
- Ek, Ann-Mari (2005) *Utanför, utestängd - men unik! Dokumentation av och reflektioner kring ett seminarium om hemlösa kvinnor - deras ohälsa och utsatthet*. Malmö: Kirsebergs Stadsdelsförvaltning.
- Ekström, Veronika (2012) "Inte bara kvinna" *Retfærd* 35 (3/138): 51-68.
- Eliasson, Mona (1997) *Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*. Stockholm: Natur och kultur.
- Gold, Deborah, Fisher, Jamey och Ohms, Constance (2011) *The European Dimension: Research results on strategies of community response and LBT communities*. Rapport: LARS-project. http://www.lars-europe.eu/en/material/3_european_synthesis_report.pdf [2014-08-31].
- Hancock, Ange-Marie (2007) "When Multiplication Doesn't Equal Quick Addition: Examining Intersectionality as a Research Paradigm", *Perspectives on Politics* 5(1): 63-79.
- Holmberg, Carin (2000) *Aspekter av kvinnosynen i missbruksbehandling: empiriska exempel och teoretiska funderingar*. Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 14. Stockholm: Sköndalsinstitutet.
- Holmberg, Carin och Enander, Viveka (2004) *Varför går hon?: Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*. Ystad: Kabusa böcker.

Holmberg, Carin, Smirthwaite, Goldina och Nilsson, Agneta (2005) *Mäns våld mot missbrukande kvinnor: ett kvinnofridsbrott bland andra*. Mobilisering mot narkotika Rapport nr 8. Stockholm: Mobilisering mot narkotika.

Holmberg, Carin, Stjernqvist, Ulrica och Sörensen, Eva (2006) *Våldsamt lika och olika - Om våld i samkönade parrelationer*. Centrum för Genusstudier Rapport nr 36. Stockholm: Stockholms universitet.

Holmberg, Carin och Stjernqvist, Ulrica (2007) "Samkönat partnervåld - vad är det och vilket stöd behövs?", *Tidskrift för genusvetenskap* 28(4): 49-65.

Hydén, Margareta (2000) "Att lämna den man som slår: om misshandlade kvinnors rädsla efter uppbrottet", Sahlin, Ingrid och Åkerström, Malin (red) *Det lokala våldet: Om rädsla, rasism och social kontroll*. Stockholm: Liber.

Jarmling, Pia (2004) *Om våldsutsatta, missbrukande kvinnors situation. Undersökning av erfarenheter och arbetssätt på kvinnojourer respektive behandlingshem för missbrukare*. Rapport från Alla kvinnors hus. Stockholm: Alla kvinnors hus.

Krekula, Clary, Närväens, Anna-Liisa och Näsman, Elisabeth (2005) "Ålder i intersektionell analys", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (2-3): 81-94.

Lahti, Jennika (2014) "Inkludera djuren i den intersektionella analysen!", *Feministiskt perspektiv*. <http://feministisktperspektiv.se/2014/04/10/iden-om-naturens-hierarki-djupt-rotad-i-vasterlandsk-kultur/> [8 april 2014].

Lander, Ingrid (2003) *Den flygande maran: en studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm*. Avhandlingsserie nr 11 Kriminologiska institutionen. Stockholm: Stockholms Universitet.

Lundgren, Eva (1991) *Våldets normaliseringsprocess: två parter - två strategier*. Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige.

Lundgren, Eva, Heimer, Gun, Westerstrand och Jenny, Kalliokoski, Anne-Marie (2001) *Slagen dam: mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige: en omfångsundersökning*. Stockholm: Fritzes.

Lundgren, Eva (2004) *Våldets normaliseringsprocess*. Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige.

Lykke, Nina (2003) "Intersektionalitet - ett användbart begrepp för genusforskningen", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (1): 47-56.

Lykke, Nina (2005) "Nya perspektiv på intersektionalitet: perspektiv och möjligheter", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (2-3): 7-17.

Lykke, Nina (2010) *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*. New York: Routledge.

Mattsson, Tina (2014) "Intersectionality as a Useful Tool: Anti-Oppressive Social Work and Critical Reflection", *Affilia: Journal of Women and Social Work* 29(1): 8-17.

McCall, Leslie (2005) "The Complexity of Intersectionality", *Signs: Journal of Women in Culture & Society* (30): 1771-1800.

Mehrotra, Gita (2010) "Toward a Continuum of Intersectionality. Theorizing for Feminist Social Work Scholarship", *Affilia: Journal of Women and Social Work* (4): 417-430.

Nash, Jennifer C. (2008) "Re-thinking Intersectionality", *Feminist Review* (89): 1-15.

Nyrén, Ing-Britt (1995) *Normbrottet: det kvinnliga perspektivet i missbruksvården*. Hägersten: Socialförvaltningen FoU-byrån.

Ohms, Constance, Fisher, Jamey, Frenznick, Martina, Gold, Deborah, Holmberg, Carin, Kers, Susanne, Kuno, Sofia, Marunke, Kristin och Schwarz, Angela (2011) *Fighting abusive partnerships in LBT communities: tabooization strategies, multi agency networks*,

community response. Rapport: LARS-project. http://www.lars-europe.eu/en/material/policy_paper_en.pdf [31 augusti 2014].

Röndahl, Gerd (2010) "Heteronormativitet i vården", Wijma, Barbro, Smirthwaite, Goldina och Swanberg, Katarina (red) *Genus och kön inom medicin- och vårdutbildningar*. Lund: Studentlitteratur.

Sandberg, Linn (2013) "Backward, Dump, and Violent Hillbillies? Rural Geographies and Intersectional Studies on Intimate Partner Violence", *Affilia: Journal of Women and Social Work* (28): 350-365.

Skr. 2007/08:39 (2007) *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade parrelationer*. <http://www.regeringen.se/sb/d/9761/a/92142> [31 augusti 2014].

Smirthwaite, Goldina, Tengelin, Ellinor och Borrmann, Therese (2014) *(O)jämsställdhet i hälsa och vård*. Reviderad upplaga. Stockholm: Sveriges kommuner och landsting.

Sokoloff, Natahlie J. och Dupont, Ida (2005) "Domestic Violence at the Intersections of Race, Class, and Gender: Challenges and Contributions to Understanding Violence Against Marginalized Women in Diverse Communities", *Violence Against Women* (11): 38-64.

SOU 2004:121: *Slag i luften: en utredning om myndigheter, mansvåld och makt* (2004). Stockholm: Fritzes.

Steen, Anne-Lie (2003) *Mäns våld mot kvinnor - ett diskursivt slagfält: reflektioner kring kunskapsläget*. Rapport nr 131 Sociologiska institutionen. Göteborg: Göteborgs universitet.

Tiby, Eva (2005) "Vem vinner och vem försvinner? Från händelse till hatbrott", Seppänen Sterky, Manu (red) *Kärlekens pris. En antologi om homofobi och heteronormativitet*. Stockholm: Atlas.

Hon, hen, han - En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner (2010) Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:2. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Walby, Sylvia, Armstrong, Jo och Strid, Sofia (2012) "Intersectionality: Multiple Inequalities in Social Theory", *Sociology* 46(2): 224-240.

Yuval-Davis, Nira (2005) "Gender-mainstreaming och intersektionalitet", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (2-3): 19-29.

Nyckelord

Drogmissbruk, intersektionalitet, lesbisk, våld i nära relationer

Goldina Smirthwaite

Fakulteten för hälso- och livsvetenskap

Linnéuniversitetet

391 83 Kalmar

E-post: goldina.smirthwaite@lnu.se

Carin Holmberg

E-post: carin.holmberg@gmail.com